

*І. О. Хіль*, ст. викладач

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,  
економіко-правовий факультет, кафедра конституційного права й правосуддя,  
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

## ЧИ ПРАВИЛЬНА ПРОПОРЦІЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ?

Стаття присвячена проблемам визначення виборчої системи в Україні. Проаналізовано переваги та недоліки існуючих виборчих систем, зокрема пропорційної виборчої системи, яка передбачена в Україні на виборах депутатів різних рівнів. Пропонується залишити змішану систему, яка є більш оптимальною для сучасної України.

**Ключові слова:** пропорційна виборча система, мажоритарність, парламентаризм, вибори, демократизм, політичний режим.

Як відомо, одним із найдавніших інститутів людського суспільства є інститут виборів. Визначена форма вибірності існувала вже при родовому устрої, у рабовласницькому ладі Греції й Риму вибори також виявляли собою найважливіший принцип державності. У феодальному суспільстві визначені елементи виборності мали істотне значення, особливо станові вибори в містах. Але найбільше значення вибори набули з розвитком капіталістичних суспільних відносин і появою республіканської форми правління. Утворені на основі загального виборчого права вищий представницький орган — парламент найбільш адекватно відповідав суспільним відносинам нового капіталістичного ладу.

У більшості сучасних держав вибори є невід’ємним елементом суспільно-політичного життя. Від їхнього характеру багато в чому залежить ступінь демократизму політичного режиму.

У сучасних демократичних державах вибори являють собою основну форму волевиявлення населення, форму реалізації народного суверенітету як одного з основних конституційних принципів.

Одним з етапів виборів є визначення результатів голосування, що включає підрахунок поданих і визнаних дійсними бюлетенів і визначення переможців виборів. Для цього використовуються спеціальні виборчі системи (у вузькому змісті) — спосіб розподілу мандатів між кандидатами за результатами виборів. Традиційними й найбільш розповсюдженими виборчими системами є дві: системи пропорційного представництва (пропорційна) і система більшості (мажоритарна). Вони, у свою чергу, мають кілька різновидів.

Мажоритарна система є більш старішою серед сучасних виборчих систем. Її назва походить від французького слова *majorite*, що в перекладі на російську означає “більшість”. Мажоритарною вважається така система визначення результатів виборів, при якій депутатські мандати (один або трохи) від округу одержують тільки ті кандидати, що одержали встановлене законом більшість голосів виборців [1, 192]. У залежності від того, як визначається більшість голосів, необхідну для обрання кандидата, розділяють: 1) мажоритарну систему абсолютної більшості; 2) мажоритарну систему відносної більшості; 3) мажоритарну систему кваліфікованої більшості. При застосуванні мажоритарної системи виборчі округи частіше бувають одномандатними. Сьогодні мажоритарна виборча система застосовується, наприклад, у США, Великобританії, Канаді.

Що ж до пропорційної системи, то вона вперше була застосована в 1889 р. у Бельгії, а згодом її почали використовувати більшість європейських країн, у тому числі ФРН, Іспанія, Італія, Португалія [2, 12].

При пропорційній системі депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно кількості голосів виборців, поданих за їхні партійні списки в межах виборчого округу. При застосуванні цієї системи округи завжди є багатомандатними й включають або ж усю територію держави (адміністративно-територіальної одиниці, у якій проводяться місцеві вибори), або її значні частини, від яких обирається велика кількість депутатів.

Кожний з існуючих типів виборчих систем має свої переваги і недоліки.

Так, при застосуванні мажоритарної системи виборці голосують за особистість, за конкретну людину, ця система зрозуміліша й ближча простим людям. Але в невідгладному становищі виявляються дрібні партії, не будуть представлені інтереси значної частини виборців, чий голоси “пропадуть” у мажоритарних округах [3, 72]. Мажоритарна система не сприяє становленню багатопартійності, не гарантує й формування стабільного уряду, яке б спиралося на надійну парламентську більшість. Але в умовах недостатньо розвинутої політичної структурованості суспільства мажоритарна система є найбільш оптимальною. Оскільки в такому суспільстві населення переважно не довіряє партіям, майже не знає їхніх партійних платформ і не готове зробити усвідомлений вибір.

Так, пропорційна система виборів є найбільш оптимальною в умовах розвинутої багатопартійності, при стійкому функціонуванні цивільного суспільства. Ця система не усуває з політичної арени дрібні партії, більш точно відбиває розміщення політичних сил у суспільстві; динамічна — дозволяє організовуватися новим партіям і швидко виходити на політичну сцену, зміцнює багатопартійність і політичний плюралізм. Ця система має також і багато недоліків:

- численні й що дотримуються різних поглядів партії, пропорційно представлені в парламенті, не можуть домовитися між собою, не можуть сформувати стійкий уряд, унаслідок чого державна політика не має “внутрішнього стрижня” — виникають партійні інтриги, міжпартійні звادي, нестабільність, створюються й розпадаються коаліції, занадто часто змінюється уряд;

- голосуючи за партійний список, виборці знають лише його лідерів і не знають інших членів, тому в парламент попадають сумнівні й випадкові люди, що ніколи не були б обрані як окремі кандидати;

- у партіях (особливо в парламентських фракціях) панує диктат партійної верхівки, тверда партійна дисципліна; боячись утратити до наступних виборів місце в партійному списку, депутати, що сильно залежать від партійного керівництва, фактично відстоюють вузькопартійні інтереси, а не інтереси народу;

- немає ні прямого, ні зворотного зв'язку між конкретними депутатами й конкретними виборцями [3, 71].

Крім “класичних” мажоритарної й пропорційної систем існують і їхні змішані і модифіковані варіанти. Вони застосовуються, як правило, у тих країнах, де йде пошук і становлення виборчих систем або необхідно досягти компромісу між принципом представництва в парламенті (представницькому органі місцевого самоврядування) різних політичних сил і стабільністю сформованого ними уряду (виконавчого органу місцевого самоврядування).

При спільному застосуванні обох систем великі партії, чий депутати будуть обрані в округах, зрівноважуються середніми й дрібними партіями (чому сприяє пропорційна система). У результаті будуть максимально представлені інтереси виборців. У той же час великі партії складуть основу парламентської більшості, що дозволить сформувати стійкий уряд.

Окремі депутати вже не так жорстко залежні від партійної верхівки, оскільки

мають можливість, крім участі в партійних списках, обиратися в округах, стаючи ближче до виборців.

У залежності від співвідношення елементів мажоритарності й пропорційності змішані виборчі системи можуть бути:

- симетричними;
- асиметричними.

При використанні симетричної змішаної системи половина членів

Парламенту обирається за мажоритарною системою, половина — за пропорційною. Обидві системи рівноправно впливають на формування парламенту.

Асиметрична змішана система припускає нерівноправне співвідношення елементів мажоритарності й пропорційності.

В умовах становлення України в якості правової демократичної держави, виборам належить провідна роль серед політико-правових цінностей. Але демократичний потенціал виборів здатний розкритися в повному обсязі лише за умови законодавчого визначення оптимального типу виборчої системи [4, 71].

Процес визначення виборчої системи в Україні регламентується виборчим законодавством, що в умовах перехідного періоду є надзвичайно динамічним. Це підтверджується тим, що кожні вибори народних депутатів України проводяться відповідно до нового Закону, що встановлює нову виборчу систему.

Так, парламентські вибори 1994 долі регламентувалися Законом України “Про вибори народних депутатів України” від 18. 11. 1993 р., яким передбачалося проведення виборів за мажоритарною виборчою системою, вибори 1998 і 2002 років, відповідно до Законів України “Про вибори народних депутатів України” від 24. 09. 1997 р. і 18. 01. 2001 р., проводилися за змішаною (пропорційно-мажоритарною) виборчою системою.

В Україні зараз відбувається становлення фактично нової виборчої системи. Відповідно до нового виборчого законодавства в 2006 році вибори депутатів Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, міських, районних у містах, районних, обласних рад, міст Києва й Севастополя проводилися за пропорційною виборчою системою.

Як відомо, у демократичному суспільстві виборче законодавство спрямоване на закріплення, реалізацію й охорону конституційних політичних прав громадян — обирати й бути обраним в органи державної влади й органи місцевого самоврядування.

Аналізуючи нове виборче законодавство, слід зазначити, що деякі положення не відповідають Основному Закону, обмежують конституційні політичні права громадян взагалі й національних меншостей зокрема.

Закон істотно обмежує пасивне виборче право громадян. Відповідно до його норм вибори проводяться за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій і виборчих блоків. Виходячи з цього, депутатом може бути або член партії (блоку), або позапартійна особа, що обов’язково повинні висуватися політичними партіями. Ця норма порушує, по-перше, передбачене ст. 76 Конституції України пасивне виборче право громадян, тому що встановлює додаткову умову його здійснення, а саме: кандидат повинен бути внесений у виборчий список партій (блоку). По-друге, ця норма порушує ст. 36 Конституції України: “ніхто не може бути примушений до вступу в яке-небудь об’єднання громадян або обмежений у правах за неприналежність до політичних партій”. Об’єднання в партії — це право, а не обов’язок громадян. Законом також порушується ст. 24 Конституції, що гарантує рівні права й свободи, забороняючи встановлення обмежень по ознаці політичних переконань. Також обмежується реалізація основних принципів активного виборчого права громадян. Так, ст. 71 Конституції України передбачає прямі вибори, що забезпечують безпосереднє голосування за певного кандидата в депутати. Але відповідно до нововведень, виборці голосують за виборчий список, а не

за конкретну особу, що дає можливість лише обрати партію, а не її персональний склад, який може змінюватися. Пропорційні вибори практично не гарантують і представництво в місцевих радах представників усіх територіальних громад [5].

Необхідно відзначити, що впровадження пропорційної системи істотно обмежує представництво інтересів національних меншостей у парламенті й негативно впливає на характер міжетнічних відносин в Україні. До того ж, політико-правове забезпечення інтересів окремих етнічних громад у країні з багатонаціональним складом населення є одним з найважливіших критеріїв демократичності політичної системи.

З вищесказаного випливає, що пропорційна система істотно обмежує конституційні політичні права громадян, змушує виборців голосувати за людей в основному їм невідомих, а також може призвести до посилення політичного розколу суспільства по етнічній ознаці.

На мій погляд, для сучасної України, що недавно почала будувати свою державність, оптимальною є асиметрична змішана виборча система. Спроба прийняття Закон “Про вибори народних депутатів України”, що передбачає такий тип змішаної системи була зроблена Верховною Радою України ще в 2001 році, однак Президент Л. Кучма наклав на нього вето. Даний Закон передбачав, що 75% народних депутатів повинні обиратися на основі пропорційного представництва, а 25% — на основі відносної більшості [6, 43].

Таким чином, зараз не можна було відмовлятися від змішаної виборчої системи, що є оптимальною на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Саме цей тип виборчої системи дозволяє одночасно забезпечити політичну структурованість суспільства, діючи багатопартійність, ефективне представництво етнічних громад і усвідомлене волевиявлення громадян на виборах.

#### **Література:**

1. Конституційне право України: Навчальний посібник. — Вид. 3-тє, виправл. та допов. — К.: Атіка, 2004. — 512 с.
2. В. Кравченко, С. Мосьондз Вибір муніципальної виборчої системи як питання політичної доцільності// *Вибори та демократія* — Науково-Просвітницький правничий журнал. — 2005. — № 2(4).
3. А. В. Якушев. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Особенная часть (50 государств). Конспект лекций. — М.: Приор-издат., 2005. — 384 с.
4. Тодика Ю. М. Становлення виборчої системи в Україні в аспекті основ конституційного ладу// *Україна. Вибори-98: Досвід. Проблеми. Перспективи. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. — К., 1999.
5. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Зазаради України 26 червня 1996 долі// *Голос України*. — 1996. — 27 лип.
6. М. М. Антонович *Виборче право в Україні та проблема його відповідності міжнародним стандартам/ Наукові записки. Том 31. Політичні науки*. — 2004. — С. 42-45.

**И. А. Хиль**, ст. преподаватель

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,  
экономико-правовой факультет, кафедра конституционного права и правосудия,  
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

## **ВЕРНА ЛИ ПРОПОРЦИЯ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ?**

### ***РЕЗЮМЕ***

Процесс определения избирательной системы в странах переходного периода является чрезвычайно сложным. Стремясь перебороть негативы, которые имеют место при использовании мажоритарной и пропорциональной избирательных систем, много стран отдают предпочтение смешанным системам, как целесообразным в их условиях. Анализируя преимущества и недостатки избирательных систем определено, что для современной Украины более оптимальной является смешанный тип избирательной системы.

**Ключевые слова:** пропорциональная избирательная система, мажоритарность, парламентаризм, выборы, демократизм, политический режим.